

Ivan Bošković

ŽIVOT I RAD RUGJERA BOŠKOVIĆA

Neutvrđenog dana dvadesetih godina XVIII. stoljeća Dubrovnik je uzdrmao jaki potres; dakako, znatno slabiji od onog katastrofalnog iz godine 1667. U tom trenutku pred vratima od Pila zatekao se je jedan dječak. Pred njegove noge pala je kamena glava s kipa sv. Vlaha, što se nalazio u udubini nad ulaznim vratima. Dječak se tako prestrašio da se tog doživljaja živo sjećao i u svojim zrelim godinama.

U netom opisanom događaju ima i stanovite simbolike: sv. Vlaho, biskup i mučenik, zaštitnik je grada i biskupije dubrovačke i Dubrovačke Republike i njihov tisućgodišnji znamen. Ne ocrta li znakovito pad njegove glave i suton dubrovačke moći i veličine, koji je uslijedio poslije potresa 6. travnja 1667.?! Istina, kamena glava vraćena je na svoje mjesto i danas se tamo nalazi. A veličina Dubrovnika? Je li nju netko vratio?! Da! – na svojevrstan način – upravo onaj dječak, koji je ime svojega rodnog grada i svoje hrvatske domovine pronio diljem cijeloga svijeta. Naime, taj dječak bijaše *Rugjer Josip Bošković*.

Rugjer Bošković potječe iz obitelji koja je svojevrstni fenomen, ne po broju svojih članova, nego po prinosu što ga je dala hrvatskoj kulturi. Jer, rijetke su i u drugih, daleko većih naroda obitelji, koje su u jednom ili kroz više koljena dale veći broj umjetnika, znanstvenika i uopće zaslužnih i znamenitih ljudi. Mi se Hrvati, naprotiv, možemo pohvaliti, da smo – iako maleni narod – imali ili imamo čitav niz takovih zajednica, među kojima Boškovićima pripada zaista posebno mjesto. Stoga neka mi bude dopušteno, da (prije nego dam sažeti, a time nužno i nepotpuni prikaz života i rada Rugjera Boškovića) ukratko predstavim obitelj iz koje je potekao.

* * *

Krajem XVIII. stoljeća u Dubrovniku nalazimo tri obitelji, koje nose prezime *Bošković*. Najstarija je podrijetlom iz Dola u Dubrovačkom Primorju, mlada iz Čepikuća (također u Dubrovačkom Primorju), a najmlada iz Orahova Dola u

Hercegovini. Istodobno u naselju Sustjepan, u obližnjoj Rijeci Dubrovačkoj, živi još jedna obitelj Bošković, koja s navedenima nema nikakove rodbinske veze, a starija je od svih njih (prvi do danas poznati spomen je oporuka *Bogoca Boškovića* iz godine 1459., sačuvana u dubrovačkom Historijskom arhivu). Dok su u muškoj grani prve tri obitelji davno izmrle, muški potomci sustjepanskih Boškovića i danas žive u Dubrovniku i u Splitu.

Za najstariju i najmladu dubrovačku obitelj karakteristično je, da su prezime dobile po patronimiku *Boško* (vjerojatno je isto podrijetlo prezimena i u sustjepanskih Boškovića), a rodbinska veza postoji samo između prve dvije, od kojih druga nosi dvostruko prezime *Milli-Bošković*. Za nas je, međutim, najvažnija i najznačajnija najmlada obitelj dubrovačkih Boškovića, čiji je osnivač *Nikola Bošković* Boškov iz stare katoličke obitelji u Orahovu Dolu.

Došavši kao dječak u Dubrovnik, Nikola Bošković stupio je u službu trgovca *Rade Gledevića*, koji ga je kasnije poslao u Novi Pazar, u kojem je igrao značajnu ulogu u dubrovačkoj koloniji, a izgleda da je povremeno i poučavao u školi pri tamošnjoj „dubrovačkoj“ katoličkoj crkvi. U Novom je Pazaru stekao priličan imetak, koji je djelomično izgubio u vrijeme austrijsko-turskog rata godine 1689. Nakon povratka u Dubrovnik, otac ga je 8. srpnja 1690. oslobodio oćinske vlasti i dao mu pravo, da sam raspolaže svojim imetkom. Po nagovoru o. *Riceputija*, napisao je prikaz „Relazione dei Monasterii della Provincia di Rassia“, u kojem je opisao bogatstvo raških manastira prije turske provale i njihovo stanje nakon nje. Umro je u Dubrovniku 18. rujna 1721. u osamdesetoj godini života. Posljednjih sedamnaest godina života bio je uzet.

Rugjerova majka *Pavle* potječe iz znamenite obitelji *Bettera*, koja je podrijetlom iz Italije. Njezin otac *Baro* bio je trgovac i hrvatski pjesnik. Među njegovim književnim djelima posebno se ističe pjesma *Vrhu velike trešnje* (o katastrofalnom dubrovačkom potresu, koji je i sam doživio), tiskana u Jakinu godine 1667. I njezina sestra *Marija*, udata *Dimitri*, pisala je pjesme. Vrlo je vjerojatno, da su Pavlina djeca književni talent naslijedila od *Bettera*.

Pavle Bettera rođena je 3. siječnja 1674. Za *Nikolu Boškovića* udala se 28. svibnja 1691., u 18. godini života, te je s njim u braku rodila devetero djece: šest sinova i tri kćeri. Bila je vrlo pobožna, pa je jamačno zaslužna za duhovna zvanja svoje djece. Doživjela je duboku starost, a kako je i u visokoj životnoj dobi bila krepka duha i dobra zdravlja, mnogi su joj se divili, pa tako i pariške *Gazette de France*, koje su 24. veljače 1775. pisale: „*Otac Bošković, znameniti matematik, ima još svoju majku, koja živi u Dubrovniku, u dobi od stotinu i jedne godine. Ona čita i piše bez naočala i ima izvrsno pamćenje. Narav njenoga duha, prirodno upravljena na veselost i na šalu, čine njeno duštvo zabavnim.*“ Umrla je 13. travnja 1776. u 103. godini života, sačuvavši do kraja „*sva svoja osjetila, um i pamćenje*“, kako su izvijestile pariške novine u svibnju iste godine.

Najstarije dijete *Nikole* i *Pavle Bošković* je kći *Marija Rosa*, rođena 18. ožujka 1692. Godine 1718. udala se za *Rugjera Draghija*, donijevši u miraz tri tisuće i dvije stotine zlatnih dukata. Ona je ujedno jedino dijete te brojne obitelji, koje je sklopilo brak.

Marija Katarina rođena je 6. rujna 1693. Dne 19. veljače 1718. ušla je u dubrovački dominikanski samostan sv. Katarine Sijenske. Ulaskom u red, samostanu je donijela tisuću dukata i jednu srebrnu posudu. Umrla je 30. kolovoza 1773. u osamdesetoj godini života.

Božo Bošković najstariji je sin *Nikole* i *Pavle*. Rođen je 20. ožujka 1696.

Bio je činovnik Republike. Poslije očeve smrti upravljao je kućom, obiteljskim poslovima i imetkom. Umro je 1786. u starosti od devedeset godina, neoženjen. Iza sebe je ostavio zapise o podrijetlu njihove obitelji, prema kojima bi Boškovići potjecali od ilirske plemićke obitelji *Pokrajčići*, što nije točno. Rugjeru je bilo jako stalo do toga, da mu Božo pošalje dokument o njihovom plemićkom podrijetlu, jer su mu i u Parizu i u drugim mjestima vjerovali na riječ, da je plemić. On se i inače dopisivao s Božom, kojega je cijenio kao starješinu obitelji; sačuvano je preko dvije stotine njegovih pisama najstarijem bratu i to od godine 1730. do Božove smrti. Ta su pisma vrlo zanimljiva i dragocjena: nalazimo u njima mnoštvo podataka o Rugjerovu životu i radu, o zbivanjima u inozemstvu, o njihovoj obitelji itd., a imade u njima i stihova i znanstvenih rasprava, te ulomaka na hrvatskom jeziku.

Baro Bošković rođen je 27. travnja 1699. Godine 1714. u Rimu je stupio u Družbu Isusovu. Gotovo cijeli život proveo je u Italiji. Umro je u Recanatiju 5. svibnja 1770. U Italiji je obavljao razne svećeničke i profesorske dužnosti. U dva navrata (godine 1742. i 1750.) bio je hrvatski penitencijar u bazilici sv. Petra u Rimu. Više od dvadeset godina nastupao je kao propovjednik bratovštine „Dobre smrti“ (Buona Morte) u Italiji, a dva puta po godinu dana propovijedao je i u rodnom Dubrovniku (godine 1730.-1731. i 1734.-1735.). Kao profesor predavao je matematiku, povijest, bogoslovlje (spekulativnu teologiju) i filozofiju u Rimu, Perugi i Recanatiju. Godine 1740. pozvan je u Sienu za profesora fizike, ali je odbio taj poziv. Dok je Rugjer boravio u Francuskoj godine 1759./60., Baro ga je zamjenjivao na katedri u Rimskom kolegiju. Rugjer ga je veoma cijenio i s njim se često dopisivao. Ta pisma također obiluju mnoštvom dragocjenih podataka, kako o samom Rugjeru, tako i o njegovim suvremenicima, redovničkoj subraći i suvremenim događajima (osobito pak o progonima isusovaca). I u njima nalazimo veliki broj ulomaka na hrvatskom jeziku, što dokazuje, da ni Rugjer ni Baro do smrti nisu zaboravili svoj materinski jezik na kojem je Rugjer svom rođenom bratu i redovničkom subratu najčešće pisao, kad je želio, da to što piše, ostane drugima nepoznato.

Baro Bošković bio je i pjesnik. Pisao je najčešće na latinskom jeziku. Kao latinist bijaše poznat i cijijenjen, ali je (zbog prevelike skromnosti i samokritičnosti), kako tvrde onodobni izvori, sve svoje pjesme spalio, pa se sve do naših dana mislilo, da su sačuvane samo dvije njegove latinske elegije i tri ekloge, tiskane u zbirnkama isusovačkih pjesnika. Danas, međutim, znamo da je pjesnički opus Bara Boškovića vjerojatno sačuvan u cijelosti. Naime, imao sam sreću, da u knjižnici Male braće u Dubrovniku, u dubrovačkom Historijskom arhivu, te u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu nadem tri rukopisne zbirke, koje sadrže njegove objavljene i neobjavljene latinske pjesme i talijanske sonete, a u dubrovačkoj knjižnici Male braće i u Arhivu JAZU u Zagrebu dva prijepisa inačice jedine danas poznate Barove pjesme na hrvatskom jeziku.

Ivan Dominik rođen je 6. kolovoza 1701. U srpnju 1717. stupio je u dominikanski red u rodnom gradu, uzevši redovničko ime *Ignacije Marija Časlav*. Iako u dječaćkim godinama nije pokazivao sklonost prema učenju, razvio se u vrsnog teologa. U dubrovačkom je kolegiju učio filozofiju, a od 1720. studirao je filozofiju i teologiju u poznatim dominikanskim učilištima u Firenci i Rimu. Nakon dovršenog studija u Rimu godine 1726. bilo mu je ponudeno, da ostane u Italiji, ali ponudu nije prihvatio, pa se u jesen 1727. s poznatim ljetopiscem dominikan-
cem *Stjepanom Crijevićem* (Cervom) vratio u Dubrovnik i počeo predavati du-

brovačkoj mladezi. Međutim, nakon samo četiri održana predavanja morao je zbog bolesti prekinuti svoju predavačku djelatnost (još u vrijeme studija bolovao je od žuči, pa se 1725. vratio iz Firenze na kraći oporavak u Dubrovnik), a ubrzo je zatim i umro - 23. studenoga 1727. u dvadeset i sedmoj godini života.

Ignacije Marija Časlav Bošković bio je na glasu kao teolog i povjesnik. Vrlo je uspješno predavao teologiju u Rimu i tumačio vjerske dogme. Teološke teze s velikim je uspjehom branio pred kardinalom *Prosperom Lambertinijem*, kasnijim papom *Benediktom XIV.* Napisao je nekoliko djela s područja crkvene povijesti (među ostalim i povijest sabora u Niceji, Carigradu), a veći dio njegovih radova nalazi se u dubrovačkoj dominikanskoj knjižnici pod nazivom *Conclusiones Theologicae*. Propovijedi je pisao na latinskom, talijanskom („etrusćanskom“, kako veli Crijević) i na hrvatskom jeziku.

Petar Bošković rođen je 18. kolovoza 1704. Zarana se posvetio studiju matematike, prava, retorike, mudroslovlja i jezika (latinskog i „galskog“). Bio je činovnik Republike; obavljao je dužnost koadjutora u Malom vijeću. Bio je književnik. Napisao je nekoliko izvornih pjesama na hrvatskom jeziku, sabrao je *Popivke, koje se popivaju u vrime svetoga poslanja ili misionih po slovinskih i dalmatinskih državah*, koje su zajedno s njegovim *Hvalama duhovnim* tiskane u Mlecima godine 1729. Pjesma „Ja se kajem, Bože mili“ iz te zbirke i danas se u korizmama pjeva po crkvama u cijeloj Hrvatskoj. Okušao se i kao prevoditelj; preveo je dvije Ovidijeve *Heroide*, počeo je prevoditi Corneillova *Cida*, a neki spominju i njegove prijevode Molierovih komedija, što nije dokazano.

Književni rad Petra Boškovića bio je zapazen u ondašnjim dubrovačkim književnim krugovima, a cijenio ga je i Rugjer. Međutim, neki su dobro uočili, da će mu činovnički posao smetati u književnom radu, koji je bio naglo prekinut njegovom tragičnom smrću 8. rujna 1727. u dvadeset i četvrtoj godini života. Do tragedije je došlo zbog pogrešne Petrove orijentacije. Naime, u drugoj polovici godine 1727. na Ilijinoj Glavici u ljetnikovcu Boškovića ležali su bolesni Božo, Petar i Anica. Petar je bolovao od groznice, a ležao je u prizemlju, u sobi koja je imala izlaz u vrt. U međuvremenu, budući da je Božo bio gotovo na umoru, Pavle Bošković je svoju djecu prenijela u njihovu kuću u gradu. Tako se dogodilo, da je Petar, koji je u rodnoj kući imao sobu na trećem katu, u jednom nastupu groznice izletio na balkon, misleći da ide u vrt, i pao na ulicu. Bio je to težak udarac za njegovu majku, kojoj će iste godine umrijeti (dva i po mjeseca poslije Petra) i već spomenuti sin dominikanac. Podsjećajući na taj tragični događaj, Rugjer u jednom pismu ističe svoju majku kao primjer žene žive i jake vjere, koja je taj udarac primila riječima: „*Bog je tako htio!*“

Osim Ignacija i Petra još je jedno dijete Nikole i Pavle Bošković umrlo u ranoj dobi. Bio je to *Marko Antun*, rođen 27. travnja 1707., a umro 25. siječnja 1715. od variole.

Anica Bošković rođena je 3. studenoga 1714. Ona je deveto, posljednje dijete te znamenite obitelji. Nadživjela je svu braću i sestre, te je umrla kao neudata starica u devedestoj godini života 12. kolovoza 1804. U djetinjstvu se najviše družila s Rugjerom, jer joj je po godinama bio najbliži. S njim je ponavljala lekcije, koje je učio u dubrovačkih isusovaca u zavodu Collegium Raghusinum. Sa slavnim bratovlj ostala je povezana do kraja njegova života.

Anica Bošković bavila se književnim radom. Napisala je veći broj duhovnih pjesama i poznatu bozičnu eklogu „Razgovor pastirski vrhu porodenja Gospođinova“, koja je prvi put objavljena u Mlecima godine 1758. (dakle iste godine u

kojoj je u Beču tiskano prvo izdanje Rugjerove *Teorije prirodne filozofije*); drugo izdanje izašlo je u Dubrovniku godine 1852., a treće u Mostaru 1881. Njezin „Razgovor” Rugjer je preveo na talijanski jezik. Za života tiskom joj je objavljeno i osam pjesama pod zajedničkim nazivom *Pjesni na čast Privv. Sca Jezusova složene od Gosp. Anice Bošković Djev. Dubr.* i to u molitveniku *Srce prisveto Jezusovo....* čije je prvo izdanje izašlo u Mlecima godine 1783., a drugo 1856., također u Mlecima.

Poznavala je talijanski i latinski, a djelomično i francuski jezik. S talijanskog je prevodila Rugjerove pjesme. Imala je i knjižnicu, iz koje je knjige posuđivala prijateljima i znancima. Zauzimala se i za širenje knjige na hrvatskom jeziku. Bila je poznata i cijenjena među dubrovačkim kulturnim radnicima, a među njezine štovatelje ubraja se i glasoviti splitski skladatelj i polihistorik *dr. Julije Bamonti*.

Duboko religiozna, posebnu je pobožnost gajila prema Djetecu Isusu, oličenu u Bambinu, koji je stajao u njezinoj sobi poput kućnog žrtvenika, a o kojemu je ispjevala posebnu pjesmu u povodu stote obljetnice majčina života i kojega je oporučno ostavila samostanu dominikanki, u kojem je proživjela gotovo cijeli život njezina starija sestra Marija Katarina. Taj je kipić danas sačuvan i izložen na štovanje u crkvi Sigurate na Prijekom u Dubrovniku.

Dopisivala se s Rugjerom, koji je cijenio njezin književni rad i poticao je na daljnje stvaralaštvo. Njezina pisma Rugjeru dragocjen su izvor za upoznavanje njezine osobe, kao i njihove obitelji, te dubrovačkog života u XVIII. stoljeću; pisana su s mnogo topline i književna duha, a protkana humorom. Sačuvano je i osam Rugjerovih pisama Anici, koja su u cijelosti pisana na hrvatskom jeziku.

Eto, to je obitelj iz koje je potekao naš Rugjer, obitelj s kojom se on uvijek dičio i ponosio i bio joj sinovski i bratski odan i vjeran do smrti. Taj skladni odnos ništa nije moglo poremetiti: ni prostorna udaljenost, ni sjaj života po velikaskim dvorovima, ni zavidni uspjesi na znanstvenom polju. Bijaše to zaista zajednica, koja je dostojna divljenja i nasljedovanja. I stoga nikad nije suvišno, kad govorimo o Rugjeru Boškoviću, o njegovu životu i radu, prisjetiti se i obitelji iz koje je potekao.

* * *

Kao što nikad nije zaboravio ili zanemario svoju obitelj, Rugjer nikad nije zaboravio ni svoj Dubrovnik, u kojem je rođen 18. svibnja 1711. kao osmo dijete Nikole i Pavle Bošković. Prvi mu je učitelj bio *don Nikola Nichei*, kapelan crkve sv. Nikole na Prijekome, od kojega je — kako piše Anica — bio „potpomožen u prvijem naucima, bez kojijeh ne bi mogao doprijeti do take svrhe”, a prvo sustavno obrazovanje dobio je u kolegiju dubrovačkih isusovaca.

U jesen godine 1725. krenuo je u Rim, da tamo — poput starijeg brata Bara — stupi u Družbu Isusovu, kojoj je ostao vjeran i nakon njezina ukinuća. Njegov ulazak u Družbu i njegovo svećeničko zvanje nisu bili nametnuti, ni bilo čime uvjetovani, nego slobodno, svojevoljno izabrani. Da je to tako, potvrđuje nam Rugjer. Godine 1731. piše svojim: „Što se mene tiče, potpuno se odričem svega, jer po Božjoj milosti ništa drugo ne tražim od vas nego molitve; a ako mi se ikad pruži prilika, da pretrpim kakovu neugodnost, smatrat ću se vrlo sretnim, što smijem uživati koji plod Svetoga Siromaštva i gologa Križa Kristova, *koji sam odabrao, da ga slijedim.*” (kurziv I. B.), a 1732.: „Preporučite me Gospo-

dinu, jer ja nemam druge potrebe, nego da Njemu budem preporučan: da Mu za počnem služiti kako dolikuje i da se pokažem pravim sinom sv. Ignacija.”

U glasovitom isusovačkom zavodu Collegium Romanum Bošković je započeo (i završio) svoj studij, te postigao prve uspjehe na znanstvenom, književnom i pedagoškom polju. U kolegiju godine 1735. čita prve stihove iz kasnijeg opsežnoga pjesničkog djela *De solis ac lunae defectibus*; godine 1736. izdaje prvu znanstvenu raspravu *De maculis solaribus*, a 1738. postaje učiteljem logike. Dvije godine kasnije počinje predavati i matematiku. Iste godine, 30. listopada 1740. zaređen je za svećenika, a 1. studenoga rekao je prvu sv. misu na grobu sv. Alojzija. Tom prigodom pisao je svojima: „I da imam sva kraljevstva u ruci, ostavio bih ih.”

Od 1740. do 1750., u prvom desetljeću lektorata u Rimskom kolegiju, koje je jedno od najplodnijih razdoblja u njegovu životu, Rugjer izdaje niz znanstvenih rasprava, kao, na primjer, *O novoj uporabi dalekozora za određivanje nebeskih objekata*, *O nejednakosti teže u različitim dijelovima Zemlje*, *O gibanju tijela...*, *O živim silama*, *O repaticama*, *O svjetlosti* itd. Godine 1742. član je tročlane papinske komisije, koja je ispitala pukotine na kupoli bazilike sv. Petra, a slijedeće godine papa Benedikt XIV. povjerava mu ispitivanje čvrstoće apside te crkve. Od godine 1743. do 1745. zauzet je arheološkim iskanjanjima stare rimske vile na Tusculu iznad Frascatija, o čemu će 1746. isusovac *Brnjo Zuzorić*, a u redakciji samog Boškovića, objaviti posebno izvješće. (Arheološkim radovima Rugjer će se baviti i kasnijih godina.)

U spomenutom desetljeću objavljuje nekoliko rasprava iz astronomije, mehanike, meteorologije itd., a 1750. počinje mjeriti meridijanske stupnjeve između Rima i Riminija. U tom razdoblju dobiva i prva visoka priznanja za svoj rad: godine 1746. izabran je za člana Znanstvenog instituta u Bologni, a 4. svibnja 1748. primljen je za dopisnog člana Francuske akademije u Parizu, te je, iako nikad nije izabran za redovitog člana, imao pravo sudjelovanja na sjednicama te ugledne ustanove, što je i koristio za svog boravka u Francuskoj.

U tim godinama nastaju i začeci njegove *Teorije prirodne filozofije*, čije prve misaone zametke nalazimo u raspravi *De viribus vivis* (*O živim silama*) iz godine 1745., a zatim i u drugim djelima, objavljenim do godine 1758. Svoju *Teoriju* Rugjer je, dakle, izgrađivao i razrađivao trinaest godina, a deset godina prije njezina objavljivanja u pismu bratu Božu od 23. travnja 1748. iznio je cijeli raspored djela.

Godine 1747., nakon dvadeset i dvije godine izbjavanja u tuđem svijetu, Rugjer se vraća u rodni kraj, u kojem provodi praznike od srpnja do listopada. U Dubrovniku i u njegovoj okolini vodi učene razgovore s dubrovačkim gospodarima i upoznaje ih sa svojim djelima, a s *Marinom Sorkočevićem* raspravljao je u Rijeci Dubrovačkoj o teoriji, koja se tek radala.

Praznici su brzo prošli; 13. listopada 1747. otputovao je iz Dubrovnika, da se nikad više u nj ne vrati – ni živ, ni mrtav, iako je to želio i tomu se nadao. U očinskom domu ostavio je majku, brata Boža i sestru Anicu; otac, braća Ignacije Marija Časlav, Petar i Marko Antun bijahu već davno mrtvi.

Putovanje od Dubrovnika do Italije zbog nevremena potrajalo je punih osamnaest dana; na talijansko tlo stupio je tek 31. listopada 1747. O svim neugodnostima, što ih je doživio (neudoban brodić, slaba hrana, nevere, pogrešna orijentacija i sl.), ali i o ugodnim trenucima (bio je gost nadbiskupa u Zadru i župnika u Ižu), te o promatranju prirodnih, meteoroloških i astronomskih pojava kod

Zadra opširno je pisao u nekoliko pisama bratu Božu. Iz njih doznajemo, da je osim u Zadru i Izu bio i u šibenskoj Rogoznici i na Premudi, te da su se pred nevremenom sklanjali u razne uvale. Tako je Rugjer, koji je proputovao gotovo čitavu Europu, iako nepredviđeno, upoznao i jedan dio svoje domovine.

Godine 1750. Bošković je kanio otputovati u Brazil na mjerenje podnevnika, a u vezi s tada aktualnim problemom oblika Zemlje, o čemu je on sam već ranije bio objavio tri rasprave. Smatrajući da Zemlja ima nepravilan oblik, predložio je, da se izmjeri više meridijanskih stupnjeva na raznim stranama globusa. Ta će mjerenja, po njegovom mišljenju, pokazati na primjer, da je meridijanski stupanj u Italiji zbog nepravilnog rasporeda gustoće Zemlje kraći od onoga u Francuskoj na istoj zemljopisnoj širini.

Glavna svrha putovanja desetorice isusovaca u Brazil (među kojima je bio i Rugjer) bila je izrada karte te zemlje, ali je Bošković svoje sudjelovanje uvjetovao mjerenjem tamošnjeg meridijanskog stupnja. Iako je već imao odobrenje generala Reda, u Brazil nije otputovao, jer je preko kardinala *Sibrija Valentija* dobio papin nalog, da premjeri njegovu državu, što je vjeran svom četvrtom redovničkom zavjetu učinio godine 1751. i 1752. u suradnji s engleskim isusovcem *o. Christophom Mairom*. Rad im je bio veoma otežan lošim vremenskim i zemljišnim uvjetima, kao i praznovjermem seljaka, koji su im rušili geodetske oznake, misleći da one donose oluje, kiše, tuče i vjetrove, a nailazili su i na nerazumijevanje mjesnih župnika. Uz to, dozivljavali su i kojekakove druge neugodnosti. Ipak, uza sve to, uspjeli su izmjeriti dva meridijana, jer je papinska država, koja se prostirala između Rima i Riminija, imala od juga do sjevera više od dva stupnja, te ispraviti zemljovid erkvene države. Rezultati mjerenja objavljeni su na latinskom jeziku godine 1755., a na francuskom 1770.

U godinama koje su lijeđile nakon premjeravanja papinske države Rugjer objavljuje nekoliko znanstvenih rasprava, kao na primjer *O mjesечеvoj atmosferi* (1753.), *O zakonu neprekinitosti...* (1754.) i *O zakonu sila koje postoje u prirodi* (1755.), zatim opširan matematički udžbenik u tri sveska *Elementi sveukupne matematike* (1754.), te pjesnička djela *Ekloga* i *Apoteoza Stanislava I. poljskoga kralja...* (obje tiskane u Rimu godine 1753.). Njegovo ime postaje sve poznatije u cijeloj Europi.

U travnju 1756. dobiva nalog dubrovačkog Senata, da zastupa Republiku pred kraljem Ljudevitom XV., te da izglati poremećene odnose između Francuske i Dubrovnika zbog čega bi odmah morao otputovati u Pariz. Međutim, budući da je već bio zauzet rješavanjem sukoba između republike Luce i vojvode Toscanne, najprije je morao izvršiti tu dužnost, koju su mu povjerili papa i general Reda, a na zahtjev Luce. Dubrovačku Republiku u Francuskoj zastupao je kasnijih godina u novim diplomatskim trzavicama, ali kad je postao francuski državljanin jasno mu je stavljeno do znanja kako nije poželjno, da i dalje zastupa interese rodnoga grada.

Da bi do kraja riješio sukob između Luce i Toscanne (koji je nastao zbog toga, što je Toscana izgradila brane na rijeci Serezze, pa su Luccina polja često bila poplavljena), Rugjer je kao prvi stručnjak u izaslanstvu Republike krajem ožujka 1757. otputovao u Beč, jer je Toscana u to vrijeme pripadala Austriji. Obavljajući tu delikatnu diplomatsku misiju, u kojoj je on prvenstveno bio zadužen za tehnička pitanja, nekoliko puta se sastao s carem *Franjom I.*, koji ga je cijenio kao poznatog učenjaka i pozvao, da još koji put posjeti Beč i njega osobno, a upoznao se i s caricom *Marijom Terezijom*, o kojoj je ispjevao podužu latinski pjesmu.

Svoju misiju Bošković je uspješno obavio, pa mu je Republika Lucca predala diplomu o plemstvu, ali ju je vratio, jer, kako je objasnio u pismu bratu Bozu, „Ova stvar nije zgodna za moj stalež i zbog zavjeta, što ga učinismo, da ne dajemo ispred vjere prednost nikakvoj časti ni dostojanstvu“. Ipak, u jednoj kasnijoj prigodi pozvao se na tu titulu, ali samo za to, da bi mogao pribivati primanju na koje su pristup imali samo plemići.

Dok je boravio u Beču, bjesnio je sedmogodišnji austrijsko-pruski rat u kojem su sudjelovali i Hrvati, boreći se na strani Austrije. Bošković je s hrvatskim vojnicima dolazio u dodir, a također je pratio i njihove uspjehe na bojnopolju. U pismima, što ih je iz Beča pisao bratu Baru, nalaze se cijela ratna izvješća, u kojima s osobitom ljubavlju govori o pobjedama Hrvata. Poslije jednog njihovog većeg uspjeha uskliknuo je: „E viva Hadich e i nostri Croati!“

Kad je odlazio u Beč, nadao se da će svoju misiju brzo obaviti. Međutim, Toscana je različitim diplomatskim smicalicama uspješno odgadala konačno rješenje prijepornih pitanja, pa je tako u austrijskoj prijestolnici Rugjer ostao gotovo punih godinu dana. Kroz to vrijeme upoznao je niz istaknutih predstavnika tamošnjeg kulturnog, znanstvenog, crkvenog, političkog i dvorskog života, posjetio i razgledao mnoge znanstvene ustanove i išao na brojna primanja, ali svijestan da nije „zgodan za dvorove, jer ne znam laskati, ne tražim ništa, ne nadam se ničemu, i govorim što osjećam“, to bi „sto puta (...) radije bio u miru uz svoj radni stol“, negoli prevodio takav „ciganski“ život.

Ipak, iako mu je dan bio ispunjen kojekakovim obvezama, nalazio je vremena i za znanstveni i za književni rad, pa je tako, čekajući carski pravorijek u sukobu između Luce i Tosce, a zatim i poboljšanje vremenskih prilika (sam mu je car savjetovao, da ne putuje prije proljeća 1758.), sasvim nepredviđeno, u tom gradu dovršio svoju *Teoriju*. Odlazeći iz Beča 4. ožujka 1758. rukopis svog najznačajnijeg djela ostavio je subratu o. *Karlu Scherfferu*, da ga tamo tiska, te je tako prvo izdanje *Teorije* izašlo u Beču godine 1758. i ubrzo bilo razgrabljeno.. Stoga je slijedeće godine u istom gradu izašlo i drugo izdanje. Pod nadzorom samog Boškovića *Teorija* je ponovno tiskana u Mlecima godine 1763. Tom prigodom auktor je djelo dotjerao, povećao, pročistio „od mnogih pogrešaka predašnjih izdanja“ i dao mu konačni naziv. Naime, u bečkim izdanjima naziv je *Philosophiae Naturalis Theoria redacta ad unicam legem virium in Natura existentium*, a u mletačkom, i u onima koja će slijediti poslije njega, *Theoria Philosophiae Naturalis...*. U engleskom prijevodu *Teorija* je objavljena dva puta u Europi i u Americi (1922. i 1966.), a na hrvatskom jeziku u Zagrebu godine 1974.

Teorija prirodne filozofije, po riječima samog Boškovića, „predstavlja sustav koji se nalazi na sredini između Leibnizova i Newtonova sustava, a koji s jednim i drugim ima zaista mnogo zajedničkog, ali se isto tako veoma razlikuje od jednog i drugog“. Od Leibniza prihvaća „prve jednostavne i posve neprotežne elemente“, a od Newtona „uzajamne sile koje su s obzirom na međusobnu udaljenost točaka različite“, to jest: privlačne ili odbojne. Od Leibniza se pak razlikuje po tomu, što ne prihvaća „nikakvu kontinuiranu protežnost koja bi proistjecala iz susljednih neprotežnih točaka što se međusobno dodiruju“, a od Newtona što sve fenomene objašnjava jednim jedinim zakonom sila (mjesto triju načela: gravitacije, kohezije i fermentacije), to što pri malim udaljenostima ne prihvaća pozitivne ili privlačne sile, nego negativne ili odbojne.

Strukturu tvari Bošković objašnjava na slijedeći način:

„Po mom mišljenju osnovni su elementi materije posve nedjeljive i nepro-

težne točke koje su u beskrajnom vakuumu tako razasute da su po dvije bilo koje od njih međusobno udaljene nekim razmakom koji se može beskonačno povećati ili smanjiti, ali nikako ne može posve nestati bez međusobne kompenetracije tih točaka." On, međutim, ne dopušta dodir točaka, od kojih svaka ima silu inercije i aktivnu silu, koja ovisi o udaljenosti točaka. Iz toga proizlazi njegov zakon sila:

„Zakon pak tih sila jest takav da su one pri neznatnim udaljenostima odbojne i povećavaju se beskonačno što se te udaljenosti smanjuju...; kada se pak udaljenosti povećavaju, one se tako smanjuju da pri svakoj neznatnoj udaljenosti sila nestaje. Ali tada povećavanjem udaljenosti prelaze u privlačne, koje najprije rastu, a zatim padaju, iščezavaju prelazeći u odbojne i rastući na isti način, zatim opadajući, iščezavajući i prelazeći ponovno u privlačne i tako redom izmjenično na brojnim, ali još uvijek posve neznatnim udaljenostima, sve dok, nakon što su došle na nešto veće udaljenosti, ne počnu postojati trajne privlačne i približno obrnuto razmjerno kvadratima udaljenosti, i to ili da se udaljenosti beskonačno povećavaju ili bar dok ne dođu do udaljenosti koje su mnogo veće od svih udaljenosti planeta i kometa.”

Djelovanje sila zorno je prikazao glasovitom „Boškovićevom krivuljom”.

Odmah po izlasku iz tiska Boškovićeve *Teorija*, za koju je *Friedrich Nietzsche* rekao, da je „najveća pobjeda nad osjetilima, koja je dosad postignuta na zemlji”, stekla je veliki broj poklonika, ali i protivnika. Jedan od njih bio je i o. Christoph Maire, Rugjerov suradnik kod mjerenja papine države. On je još godine 1754. pisao, da Boškovićev sustav ne će prijeći granice Italije, gdje ga priznaje tek nekoliko poluučenjaka. Međutim, dogodilo se obrnuto: njegova je teorija postala dijelom općeljudske spoznaje, te je danas suvremenija, nego u doba svog postanka, o čemu svjedoči i izjava *Wernera Heisenberga*, da su „Boškovićeve misli našle (...) u potpunosti pravo mjesto tek u suvremenoj fizici posljednjih pedeset godina. Ona pokazuje kako su ispravni bili Boškovićevi pogledi”, kao i tvrdnja *Nielsa Bohra*, da su „Boškovićeve koncepcije imale dubokog stvaralačkog utjecaja na generacije koje su dolazile iza njega”, što je potpuno točno. Jer, poznato je, da je pod njegovim utjecajem bilo „nekoliko generacija engleskih kemičara i fizičara”, koji su (svijesno ili nesvijesno) prihvaćali njegove ideje o strukturi tvari, njegov jedinstveni „zakon sila”. Bili su to, među ostalim, *Joseph Priestley*, *Thomas Thomson*, *Sir Humphry Davy*, *Michael Faraday*, *Sir William Hamilton* i *William Thomson* (Lord Kelvin).

Iako je bilo i oštrih protivbi osnovnim postavkama, pa i među njegovom redovničkom subraćom, zbog oslanjanja na Newtona, Boškovićeve *Teorija* ipak je već u XVIII. stoljeću postala poznata u većem broju europskih zemalja, a predavala se i u isusovačkim školama. O njoj se dosta pisalo i u XIX. stoljeću. Tako, na primjer, Englez *John Robinson* u djelu *Sistem mehaničke filozofije* Rugjerovoj teoriji posvećuje stotinu stranica; *Herbert Spencer* u *Osnovama filozofije* nazivlje je „izvanredno duhovitom”; ruski kemičar *Dimitrij Ivanovič Mendeljejev* prikazuje je u svojim *Osnovama kemije*, a Boškovića ističe kao „osnivača modernog atomizma”; prihvaćaju je Francuzi (*Pierre Duhem* veli: „Newtonova je fizika bila divna građevina, kad joj je Bošković nacrtao plan cjeline.”); odobravaju Nijemci, u prvom redu *G. Th. Fechner*, koji piše: „Ne griješim li, mora se isusovac Rugjer Bošković iz Dubrovnika smatrati pravim začetnikom fizičke jednostavne atomistike s prostorno diskretnim atomima; čudim se pače, pošto sam bio na nj upozoren, da nalazim da je on već tako jasno, odrešito i potpuno izrekao najbitnije

osnove jednostavne atomistike, kako sam ih ja u ovom spisu izložio, a da nisam prije znao za njegovo mišljenje...”.

U našem stoljeću *Teorija prirodne filozofije* itekako je aktualna; ona je predmet brojnih rasprava, proučavanja i znanstvenih skupova, a Francuz *Lancelot Herrismann* vjerojatno je u pravu kad tvrdi, da će „Boškovićeva filozofija prirode u cjelini postati filozofija slijedećeg (XXI., prim. p.) stoljeća.”

Dok je boravio u Beču, u Rimu je umro kardinal Valenti, podrijetlom Dubrovčanin, osobni Boškovićev prijatelj, a umro je i papa Benedikt XIV., glasoviti zaštitnik umjetnosti i znanosti i Rugjerov štovatelj. Ostao je tako bez dva čvrsta oslonca. Uz to, promijenile su se prilike i u Kolegiju: starješine su se protivile uvođenju „savremenije nastavne osnove za matematiku i fiziku”, nisu odobravale prilično samostalan način života, kakav je provodio Bošković, a nisu se slagale ni s njegovom *Teorijom*. Sve to, kao i želja za putovanjem i upoznavanjem novoga utjecalo je na Rugjerovu odluku, da polovicom godine 1759. krene na put najprije po Italiji, zatim Francuskoj, Engleskoj, Flandriji, Nizozemskoj i Njemačkoj. Na profesorskoj katedri u Rimskom kolegiju zamijenio ga je brat Baro.

U prvom dijelu putovanja pohodio je nekoliko talijanskih gradova i gradića, zadržavajući se u svojih prijatelja i talijanskih odličnika. Nakon toga, 19. studenoga 1759. stigao je u Pariz, a 21. studenoga zauzeo je svoje mjesto u Francuskoj akademiji. Tu je upoznao ostale akademike, u prvom redu enciklopediste *Diderota* i *D'Alemberta*. Za boravka u Francuskoj nekoliko je puta bio u Versaillesu, gdje je upoznao kraljevsku obitelj i druge odličnike. U samom Parizu kretao se u krugovima učenjaka, diplomata, crkvenih dostojanstvenika i drugih, osvovivši svuda naklonost, iako je bio isusovac. Naime, tada su vrlo aktualni napadi na isusovce i njihovi progoni, najprije u Portugalu, a uskoro i u Francuskoj, pa Rugjer tako postaje svjedokom početka agonije svoje Družbe. O svim tim zlokočinim i zloslutnim zbivanjima opširno piše u brojnim pismima bratu Baru i to gotovo uvijek na hrvatskom jeziku.

Nakon višemjesečnog boravka u Parizu odlazi u London, gdje je srdačno primljen među tamošnjim učenjacima i umjetnicima. U Londonu izdaje raspravu o prolazu Venere, a Kraljevska akademija priređuje svečanu večeru u njegovu čast. Dne 26. lipnja 1760. primljen je u članstvo Akademije, kojoj posvećuje svoje pjesničko djelo *De solis ac lunae defectibus*, tiskano u Londonu 1760.

Za sedmomjesečnog boravka u Engleskoj pohodio je razna kulturna središta i upoznao niz istaknutih Engleza s kojima je održavao srdačne prijateljske veze. U svim engleskim društvima bio je lijepo primljen. Krećući se među anglikancima i osvajajući njihove simpatije, smatrao je da time pomaže i svojoj Družbi, kao i Katoličkoj crkvi, jer je na taj način razbijao njihove predrasude o isusovcima i katolicima, kako piše bratu Baru.

Krajem godine 1760. otputovao je iz Londona na kraće vrijeme u Flandriju i Nizozemsku, a zatim dva mjeseca putuje po Njemačkoj. U svim tim zemljama bio je srdačno primljen i cijenjen kao istaknuti učenjak.

U travnju 1761. vraća se u Italiju, ali za kratko, jer već krajem ljeta te godine putuje iz Mletaka s mletačkim poslanikom *Petrom Correrom* u Carigrad, da bi motrio prolaz Venere ispod Sunca. Međutim, stigao je prekasno, pa nije uspio vidjeti tu zanimljivu astronomsku pojavu. Još prije dolaska u Carigrad, obišao je navodne razvaline Troje kod otoka Tenedosa, o kojima je kasnije u Italiji objavio *Rellazione delle rovine di Troia*, utvrdivši da se ne radi o ostacima grada iz Homerova spjeva.

U Carigradu je obolio i ostao tamo sedam mjeseci. Oporavljajući se od bolesti, preveo je na talijanski jezik božićnu eklogu *Razgovor pastirski vrhu porođenju Gospodinova sestre Anice*, a zatim je 24. svibnja 1762. s engleskim poslanikom *Porterom* otputovao preko Bugarske i Moldavije u Poljsku. To uzbudljivo putovanje opisao je u dnevniku *Giornalle di un viaggio da Constantinopoli in Polonia*, koji je preveden na više jezika i objavljen u nekoliko izdanja.

U Poljskoj je proveo stanovito vrijeme odmora, liječeći ujedno nogu, koju je na putovanju ozlijedio dva puta. Za boravka u Varšavi upoznao je mnogo istaknutih Poljaka, a među njima i *Stanislava Poniatowskog*, kasnijeg poljskog kralja *Augusta Četvrtog*. Prigodom njegova stupanja na prijestolj, iz Milana mu je 28. rujna 1764. uputio opširniju čestitku, u kojoj se prisjeća njihovih varšavskih razgovora, a ispjevao mu je i prigodnu pjesmu. S njim se i dalje dopisivao. Među tim pismima, za nas je posebno zanimljivo ono iz godine 1772. u kojem, među ostalim, kaže: „Ono, Dubrovnik je moja domovina; ondje imam svoje, a među njima još živi i svjezu majku u dobi od devedeset i osam godina.”

Oporavivši se, namjeravao je iz Varšave krenuti u Petrograd, gdje je godine 1760. izabran za člana tamošnje Akademije. Međutim, zbog posljedica bolesti i prejake studeni nije mogao krenuti na put, pa se nešto kasnije vratio u Italiju, gdje je u Mlecima dao u tisak novo izdanje *Teorije prirodne filozofije*. To je bilo u ljetu 1763., a u jesen iste godine odlazi u Rim, gdje dobiva papin nalog, da ispiita Pontinske močvare. Ispitivanje je obavio u prvim mjesecima godine 1764., a odmah nakon toga preuzeo je mjesto profesora matematike na Sveučilištu u Paviji, čiji ga je Senat izabrao spontanom aklamacijom. Uz predavačku djelatnost na Sveučilištu, Bošković je ubrzo dobio još jedan radni zadatak: rektor isusovačkog kolegija *Santa Maria di Brera* zatražio je od njega naert za izgradnju zvjezdarnice u *Breri*, što je rado prihvatio. Zvjezdarnica je građena pod njegovim nadzorom, a djelomično i njegovom novčanom potporom. U njoj je od 1766. do 1772. mnogo radio na području praktične astronomije, ali i doživio neugodne trenutke. Iako su njegove zasluge za brersku zvjezdarnicu bile dobro poznate, morao se boriti s nizom poteškoća, raznim podmetanjima, te neshvaćanjem svoje subraće. Predbacivalo mu se, da previše troši na svoje radove, a bilo je prigovora i na način njegova života i rada. Došlo je zatim do neslaganja između Boškovića i francuskog isusovca o. *Lagrangea*, koje je urodilo poznatim „brerskim sukobom”, što je bila posljedica različitih znanstvenih shvaćanja i pogleda te dvojice učenjaka, ali i oprečnosti njihovih naravi. Uz to, većina isusovaca smatrala je o. *Lagrangea* ravnateljem zvjezdarnice, dok je *Rugjer*, s obzirom na sve ono što je napravio i uložio u tu ustanovu, vjerovao da taj položaj pripada njemu. „Brerska afera” završila je tako, da je Bošković uklonjen iz zvjezdarnice i to u trenutku, kad se nalazio na putu po Italiji (Padova, Vicenza, Bassano, Treviso, Mleci), a nadzor je povjeren o. *Lagrangeu*, kojega su *Rugjerovi* protivnici hvalili kao sposobnijega. Sam pak *Lagrange* upozorio je: „Ne varajte se (...), ja vas zaklinjem, vi u meni ne ćete naći drugog Boškovića. Niti imam pronicav duh, niti uzvišeni genij tog velikog čovjeka.”

Engleska Kraljevska akademija zamolila je Boškovića još godine 1766., da bi godine 1768. u Kaliforniji promatrao prolaz *Venere* ispod Sunca. *Rugjer* je pristao i bio spreman otputovati na tako daleki put, pa je o tomu pisao i sestri *Anici*, koja se čudi, „da Inglezi toliko tebe katolika i jezuita čute (vole), da te obiraju između svijeh njihovijeh”. Već je bio dobio dopuštenje starješina *Reda*, ali je morao tražiti tko će ga zamijeniti na katedri u Paviji i odobrenje bečkoga dvo-

ra budući da je Pavija bila pod austrijskom upravom. Bečke spletke, međutim, onemogućile su mu odlazak.

Zbog bolesti u ljetu 1769. otputovao je na liječenje u Pariz, ali se tamo nije dugo zadržao, te je prosljedio u Bruxelles. Nakon procvratka u Italiju (prosinac 1769.), u siječnju 1770. dobiva katedru optike i zvjezdoznanstva u Scuola Palatina u Milanu, ali budući da je 15. kolovoza 1772. razriješen dužnosti u Breri, početkom godine 1773. napustio je i profesorsku službu. U međuvremenu je izašlo francusko izdanje njegova *Puti po Papinjoj državi*, a on sam bio je pozvan u Genovu, da prouči luku Savone.

Godina 1773. jedna je od najtežih godina u povijesti Družbe Isusove, ali i u Rugjerovu životu. Te godine, 21. srpnja, pod pritiskom Francuske, Španjolske i Napulja i pristankom Austrije, papa *Klement XIV.* breveom *Dominus ac Redemptor noster* ukinuo je Družbu Isusovu u svim kršćanskim zemljama zbog nekoliko afera, koje su nanijele veliku štetu Družbi. Ukinuće je bilo težak udarac za sve isusovce, a pogotovo za Boškovića, koji je takav potez naslućivao još godine 1759., kad su – pod sumnjom da su sudjelovali u atentatu na portugalskog kralja Josipa I. – isusovci protjerani iz Portugala. Uslijedila je „afera Zavalette“, pa su zaredali napadi na Družbu i po drugim europskim zemljama, a papa ne samo da nije ništa poduzeo u njezinu korist, nego je naprotiv udovoljio portugalskom zahtjevu, da isusovci budu protjerani iz te zemlje, a njihova imanja zaplijenjena. Razočaran, Rugjer je 7. siječnja 1760. pisao Baru iz Pariza na hrvatskom jeziku: „... govoru da je ti Sveti Otac dopuštio što su pitali iz Portugala, da čine suproč Redovnicima i popovima etc. Ovdje se sad strašimo jako, da će ih objesiti (da će ih objesiti)... I ništa veće sad ne žudim, nego uteć u Carigrad, er ufani, da će nać, da su Turci veoma bolji nego Krstjani. Sveti Otac ima oko sebe vele čeljadi koja ga zlo vara, a on je prem slab i pun straha. Za ne izgubit, što će najposlije izgubit gore, strašim se da ne izgubi veoma veće, gubeći ko ga može izbrani (obraniti) kad uzbude potreba (to jest: tko će ga braniti kad mu bude potrebno ako izgubi isusovce?); a ovdje će biti ili prije, ili poslije, er ne možeš zamislit, koliko je sad ovdje nevjere, i o koliko tanku koncu visi ovdje Sveta Crkva.”

Poput ostalih, i Rugjer je morao skinuti redovničko odijelo, ali ističe, da ga „papa ne može prisiliti da promijeni zvanje, kome se zavjetovao“. Sekulariziran, piše: „Promijenjen ni je naziv Padre u Abate zbog promjene moga starog staleža, ne kao da bih ga sam napustio, nego jer je utrnuo, a ja u nekom smislu ostadoh zapašten i siročće.“ Iako u svjetovnom odijelu, nastavlja živjeti i raditi u duhu svoje Družbe: „Ja svaki dan govorim Misu u njihovoj crkvi i ostavljam lemozinu... za oltar ... jer ja sledim, kako bilo u našem redu, ništa ne uzimljajući od Mise za mene.“

Nakon ukinuća Družbe pomišlja na povratak u rodni grad. O toj namjeri piše Anici, ali u međuvremenu dobiva dvije ponude: prva se odnosi na profesorsku katedru u Padovi, a druga na položaj ravnatelja optike u službi francuske mornarice. Prihvaća ovu drugu, te po treći put odlazi u Francusku. Dne 10. listopada 1773. stiže u Fontaineblau, a već početkom 1774. prima francusko državljanstvo i postaje plemićem, ali ni tad ne zaboravlja svoje podrijetlo: „Premda sam postao Francuz i već imam plaću njegova najkršćanskijeg Veličanstva i određen sam za njegova službenika, imat ću uvijek u vidu svoju prvu prirodnu domovinu.“

Poznavajući ga već odranije i štujući ga kao učenjaka svjetskoga glasa, *grof de Verregennes* i vojvoda *D'Aiguillon* isposlovali su mu godišnju plaću od osam tisuća livra, otvorivši upravo za njega mjesto ravnatelja optike, a nastojali su, da bude

primljen za prvog člana Francuske akademije i obećavali mu crkvene beneficije. Za sve te pogodnosti Bošković će kasnije, osobito nakon smrti Ljudevita XV., ispaštati i doživljavati neugodnosti. Osobito će se na nj okomiti D'Alambert, koji je, istina, cijenio njegov rad i priznavao mu zasluge, a ipak je matematiku Lagrangeu pisao: „Imamo ovdje isusovca Boškovića, koji govoreći neprestano gospodama na dvoru u krasnim stvarima, što ih je izveo, a za koje ne postoji obojica ne znamo, postigao je da je dobio 8.000 livra plaće i još čeka više, da uzmogne imati, kako kaže, kočiju, bez koje da ne može biti. Povrh toga postavlja zahtjev da silom uđe u Akademiju i da bude smjesta primljen, premda nema praznih mjesta; na to će trebati pripaziti. Vi i on vrlo ste očevidan dokaz za ono, što ste mi rekli prije nekoliko vremena, da su zahtjevi u obratnom razmjeru sa zaslugom.” Jednom drugom prilikom D'Alambert će za Boškovića reći da je Talijan, na što Rugjer odgovara, da on nije Talijan, nego Dalmatinac iz Dubrovnika, ali da ga se s obzirom na to, da od rane mladosti živi u Italiji u neku ruku može smatrati Talijanom.

Tijekom slijedećih godina u Francuskoj će steći mnogo novih prijatelja, štovatelja i zaštitnika, ali i neprijatelja. Neki će kritizirati njegov rad, a nekima će smetati, što on – isusovac – (istina, sad u svjetovnom odijelu) uživa veliko kraljevo povjerenje, kao i povjerenje drugih odličnika. Godine 1776. dolazi i do sukoba na znanstvenom polju između njega i *Laplacea* u vezi s novom metodom za otkrivanje staza kometa, a 1777. do sukoba između Boškovića i *Rochona* u vezi s prvenstvom izuma takozvanog objektivnog mikrometra. Obje te prepirke vodile su se u Akademiji. Dok je prva ostala bez konačnog rješenja, druga je imala nepovoljan ishod za Boškovića. Međutim, svijestan svoje vrijednosti i znajući da nikoga nije potkradao, mogao je izjaviti: „Nadam se, da poslije toliko djela, što sam ih dao javnosti u dugom nizu godina, i tolikog broja drugih, što ih sada spremam, ne će me sumnjičiti da bih se htio kititi izumima drugih.”

Godinu dana prije sukoba s Laplaceom napisao je *Kratku astronomiju za mornare*, a godine 1779. izašao je francuski prijevod njegova latinskog pjesmotvora o pomrcinama s posvetom Ljudevitu XVI. Bošković je osobno jedan primjerak predao kralju i kraljici.

Slabo zdravlje, kao i neodgovarajuće pariško podneblje, prisiljavaju ga, da misli na povratak u Italiju. Dobivši dvogodišnji dopust, u ljetu 1782. zauvijek je napustio Pariz i Francusku. Nakon kraćeg odmora i liječenja po raznim talijanskim gradovima, 24. travnja 1783. stiže u Bassano, gdje daje u tisak *Opera pertinentia ad opticam et astronomiam* (u pet svezaka) i *Giornalle di un viaggio da Constantinopoli in Polonia*. Sam je nadzirao tiskanje, što ga je uvelike zamaralo. Osjećao je da slabi. Pa, ipak, godine 1785. krenuo je na novo putovanje po Italiji. Pohodio je Mletke, Chioggiu, Ravenu, Rimini, Pesaro, Jakin, Maceratu, Loreto, Rim, Sienu, Ripoli, Bolognu i Modenu. Dne 13. listopada 1785. stigao je u Milan.

Prilike u Milanu i Breri su se u međuvremenu promijenile. U zvjezdarnici više ne sjede njegovi protivnici, a prvi građani Milana iskazuju mu sve časti. Pače, isposlovali su mu od Ljudevita XVI. produženje dopusta. To, ipak, ne razveseljuje izmorenog, dugim, svestranim i plodonosnim radom i brojnim naporinim putovanjima iscrpljenog učenjaka. Osjećajući da se bliži kraj njegova života, 28. kolovoza 1786. piše Anici na hrvatskom jeziku, jeziku svoga djetinjstva i zavičaja: „Moli Boga za mene er sad imam potrebu veću nego igda prije od njegove pomoći. Moja se svrha približava, imam 76 godišta i ćutim slabos.”

Rugjerova svijest počinje pomalo tamniti. Javljaju se fiksne ideje, koje ga progone; umišlja da su njegova djela puna pogrešaka i da će mu se učeni svijet

smijati. U drugoj polovici 1786. njegovo je stanje sve kritičnije; više nema pomoći. Dne 13. veljače 1787., poslije višemjesečne, zapravo višegodišnje bolesti i potpune iscrpljenosti, u Milanu je umro Rugjer Josip Bošković, ostavivši iza sebe golemo znanstveno djelo, čiju vrijednost i značenje počinjemo tek danas shvaćati.

Pokopan je u crkvi sv. Marije od Podone u Milanu, ali mu se za grob danas ne zna. Zna se, međutim, da je potekao iz hrvatskoga naroda, rodivši se u slavnome gradu Dubrovniku; da svoju domovinu, svoj rodni grad i svoju obitelj nikad nije zaboravio; da nikad nije iznevjerio svoj svećenički poziv ni Družbu Isusovu, čiji je ustrajni branitelj bio. Znade se, također, da mu njegovo vjersko uvjerenje nije bilo prepreka u znanstvenom radu, jer je, slikovito rečeno, umio u sebi i oko sebe pomiriti i ujediniti Nebo i Zemlju, fizičko i metafizičko, vidljivo i nevidljivo, opipljivo i nedodirljivo. Bio je čovjek srca i uma, vjere i nade, molitve i rada. Bio je i ostao je najveći učenjak, što ga je zemlja Hrvatska rodila i svijetu poklonila.

LITERATURA

Dr. BRANIMIR TRUHELKA, „Rudžer Josip Bošković”. Ulomci biografije. *Rudžer Bošković*, grada, knjiga I, JAZU, Zagreb 1950, str. 95–221.

Dr. ŽELJKO MARKOVIĆ, „Rude Bošković”, u *Bošković*, almanah Hrvatskoga prirodoslovnog društva za godinu 1950., Zagreb 1950, str. 137–191.

AGATA TRUHELKA, „Uz Boškovićevu biografiju”, *Bošković*, almanah Hrvatskoga prirodoslovnog društva za godinu 1954., Zagreb 1954, str. 81–93.

Dr. ŽELJKO MARKOVIĆ, „Boškovićev put u Francusku g. 1759/60”, u *Rudžer Bošković*, grada, knjiga II, JAZU, Zagreb 1957., str. 5–31, te Rugjerova pisma objavljena u toj knjizi na str. 47–160.

AGATA TRUHELKA, *Rudžer Bošković*, Hrvatsko prirodoslovno društvo, Zagreb 1957.

ŽELJKO MARKOVIĆ, *O dvjestogodišnjici Boškovićeve Philosophiae naturalis Theoria*, JAZU, Zagreb 1959.

IVAN BOŠKOVIĆ, „Tri priloga životopisu braće Bošković”, u *Mogućnosti*, g. VIII, br. 4, Split, travanj 1961., str. 335–340.

IVAN BOŠKOVIĆ, „Dvije rukopisne zbirke latinskih i talijanskih pjesama Bara Boškovića”, u *Bošković*, almanah Hrvatskoga prirodoslovnog društva za godinu 1963., Zagreb 1963, str. 177–190.

IVAN BOŠKOVIĆ, „Pismo Rugjera Boškovića poljskom kralju Stanislavu Poniatowskom”, u *Bošković*, almanah Hrvatskoga prirodoslovnog društva za godinu 1964., Zagreb 1964, str. 215–219.

ŽELJKO MARKOVIĆ, *Rude Bošković*, dio I. i II., JAZU, Zagreb 1968. i 1969.

JOSIP RUDER BOŠKOVIĆ, *Teorija prirodne filozofije*. Priredio i pogovor napisao Vladimir Filipović. S latinskog preveo Jakov Stipišić. Stručnu redakciju prijevoda izvršio Žarko Dadić. Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1974.

JOSEF WICKI SI – MIJO KORADE SI, „Hrvatski penitencijari u Rimu od 1596. do 1773., u *Vrela i prinosi*, Zbornik za povijest isusovačkoga reda u hrvatskim krajevima, br. 16, Zagreb 1986., str. 45–46.

Prof. dr. ŽARKO DADIĆ, „Rugjer Josip Bošković: život i djelo”, u *Priroda*, časopis Hrvatskoga prirodoslovnog društva, g. LXXV, br. 5, Zagreb, cijčanj 1987, str. 131–138.

R. ROONEY (prijevod: mr. Marina Zelić), „Rugjer Bošković i razvoj kemijske teorije”, u *Priroda*, g. LXXV, br. 5, Zagreb, siječanj 1987, str. 139|141. Naslov originala: „Roger Boscovich and the Development of Chemical Theory”, u *Journal of Chemical Education*, v. 62, N. 10 (1985) str. 848–851.

IVAN BOŠKOVIĆ, „Treća rukopisna zbirka latinskih i talijanskih pjesama Bara Boškovića”, u *Marulić*, hrvatska književna revija, g. XX, br. 2, Zagreb, ožujak–travanj 1987, str. 177–178.